

K ekonomice školství v ČSLA

(Dokončení z minulého čísla)

Výsledkem úvah o některých podstatných aspektech ekonomiky vzdělání a vyvíjejících se potřebách československého vojenského školství, zejména vysokého, mohou být níže formulované náměty o směrech a způsobech bezprostředního ovlivňování strukturálních změn ve vojenském vysokém školství, z nichž bychom mohli vycházet a k nimž bychom mohli v jistých rozměrech přihlížet.

Pro bezprostřední rozhodování o možných variantách strukturálních změn ve vojenském vysokém školství by měly mít příslušné řídicí orgány k dispozici všestranně zpracované, zhodnocené výsledky marx-leninské rozborové činnosti na celém úseku zkoumané problematiky, k nimž nesporně patří:

- dosahovaná úroveň jednotlivých oborů vojenských vysokých škol,
- materiálně technická základna vojenských vysokých škol, jejich optimální rozmístění vzhledem k objektivní tendenci integrace vědy, techniky a praxe,
- kádrové obsazení vojenských vysokých škol,
- vyhodnocení celkové situace na středních odborných školách,
- vyhodnocení racionálního a efektivního využívání absolventů vojenských vysokých škol,
- zhodnocení materiální a morální zainteresovanosti.

Dosahovaná úroveň jednotlivých oborů vojenských vysokých škol

V roce 1969 zpracovalo studijní oddělení VA AZ statistický přehled vývoje školy od roku 1951 do roku 1967, který

zachycuje okruh tří podstatných souvislostí: vývoj oborové struktury, vývoj počtů pedagogických pracovníků, vědeckovýzkumné práce a pedagogické činnosti, vývoj počtu posluchačů. Jsou to nepochybně cenné statistické údaje, které je nutné postupně zkvalitňovat a doplňovat analytickými úvahami. VA AZ prodělala rozsáhlé reorganizace v letech 1958/1959 a 1962. Bude neobyčejně prospěšné znát všechny podstatné momenty, které ovlivňovaly formování vstupní oborové struktury bývalé VTA: z jakých konkrétních podmínek a souvislostí se vycházelo při reorganizacích, které to byly skutečnosti vývoje školy, jež si vynucovaly příslušné změny, jaké byly cíle požadovaných změn a jakým způsobem byly realizovány a tak překonány výchozí nedostatky a chyby.

Podrobný rozbor uplynulých dvaceti let bude v mnoha aspektech překračovat lidské síly. Avšak neměly by chybět seriózní analýzy vývojových tendencí VA AZ od poslední reorganizace k dnešnímu stavu. Příslušné orgány velení a řízení ocení analytické posouzení pohybu pedagogického sboru, vědeckovýzkumné práce a pedagogické činnosti. Ke zhodnocení příčin trvalého růstu počtu učitelů je nutné podrobně znát variabilitu učitelů a fluktuaci na pedagogických funkcích, aby zřetelněji vystoupily objektivní příčiny růstu počtu příslušníků kateder, skupin, specializací, porovnání vědecké činnosti kateder a teoreticko-metodickou úrovní pedagogického sboru. Stejně tak bude neméně prospěšné zvážit, do jaké míry přispěje zhodnocení úrovně rozborové činnosti orientované na strukturální vývoj

Vývoj vojenskoodborného vzdělání důstojníků ČSLA¹⁾

Stupeň vzdělání	rok ²⁾		
	1957	1962	1968
Bez vojenského vzdělání	1,6	0,7	0,5
Nižší vojenské vzdělání	6,9	3,4	2,4
Vojenská učiliště	62,8	46,5	30,8
Základní kurs	15,6	26,7	30,9
Vyšší zdokonalovací kurs	1,4	3,6	9,1
VAK bez VA	—	0,2	0,4
VA	8,4	14,6	18,8
Civilní VŠ	3,2	3,5	4,3
VAK	0,1	0,4	1,5
VA GŠ, vědecké hodnosti	—	0,4	1,3

1) Statistické údaje byly zpracovány s velkou precizností. K dosažení čistého pohybu byli eliminováni důstojníci, kteří přišli či odešli z ČSLA ve zkoumaném období 1957 až 1967.

2) Platí vždy k 1. 1. daného roku.

školy, spolu s tím i úroveň perspektivního plánování vývoje VA AZ. Tedy zhodnocení činností, které neoddelitelně patří k marxisticko-leninským principům řízení. Pouze důsledná a všestranná analýza stavu může vyvolávat podněty k utváření a zkvalitňování systematiky základních ekonomických ukazatelů vývoje vojenské vysoké školy.

Měly by tedy být k dispozici všestranné analýzy vývoje jednotlivých oborů vojenských vysokých škol, zhodnocení vývoje jejich vzájemných poměrů, uvnitř oborového zaměření i specializací.

Velmi složitým a náročným úkolem by bylo zhodnocení úrovně vzdělání absolventů vojenských vysokých škol. Zdá se, že o jeho užitečnosti nemůžeme pochybovat, ale je také zřejmé, že by to bylo záležitostí interdisciplinárního týmu, složeného z pedagogů, psychologů, sociologů a ekonomů — statistiků, vybavených nejenom pravomocemi příslušných centrálních řídicích složek, ale také zájmovou podporou a pomocí příslušných úseků např. kádrového zabezpečení naší armády. To potvrdily před lety vynikající zkušenosti ze specializovaných výzkumů a analýz. Charakter a smysl této statě

nedovoluje podrobněji se zabývat zmíněnými aspekty. Pokusím se proto některé souvislosti alespoň naznačit — s vědomím, že velmi zjednodušeně.

Z dostupných pramenů je zřejmé, že v podmínkách ČSLA v mnoha ohledech přetrvává jisté znehodnocování úrovně vysokoškolského vzdělání. Můžeme to zjistit z některých negativních stránek horizontální a vertikální mobility důstojníků ČSLA, což má určité nežádoucí vlivy na proporcionální vývoj vojenského vysokého školství, jeho oborovou strukturu, preferenci klíčových druhů vojsk atd.

Vertikální mobilitu důstojníků ovlivňuje mnohé faktory. Nejsou to pouze kritéria profesionálního charakteru, tzn. stupeň a směr vzdělávání, odborné zkušenosti a stáží. Patří k nim rovněž sociální a jiné aspekty — třídní původ, věk, zdravotní stav, politická a etická příslušnost, společenská či osobní konformita. To, jaká je míra vlivů či priorit uvnitř zmíněných faktorů vertikální mobility důstojníků ČSLA, nebudu zkoumat.

Z desetiletého období vybraného souboru je však evidentní příznivý vývoj vzdělání vojenských profesionálů. Při

srovnání s civilní sférou např. inženýrsko-technickou skupinou ministerstva těžkého průmyslu, je skupina důstojníků s vysokou školou početnější. V roce 1968 mělo ministerstvo těžkého průmyslu tolik vysokoškolských kadrů, kolik měla ČSLA již v roce 1957.

Vzdělání v armádě vyvolává vícerozměrnou diferenciaci. Diferencuje vojáky z povolání nejenom svým přirozeným stupněm, ale i oborovou skladbou. Tento moment lze zjistit např. z nerovnoměrných zájmů o studium na fakultách (školách) velitelských směrů, velitelsko-inženýrských, politických, technických, tělových či ostatních.

I když vzdělání není jediným faktorem, který by ovlivňoval vertikální mobilitu vojáků z povolání, přesto se v posledním desetiletí nejvýrazněji prosazovalo právě jako vyhrazeně mobilní činitel.

Jistě významnou složkou, a z hlediska orientace oborové struktury vojenských vysokých škol velmi důležitou, je problematika vlivu vzdělání na horizontální mobilitu vojáků z povolání. Bylo by zřejmě velmi důležité a jistě neobyčejně poučné dostupnými způsoby vypočítat (statistickým šetřením, průzkumem či výzkumem) a zpracovat kvalifikované srovnání studovaných oborů vůči konkrétním činnostem na funkcích.

Několikaleté empirické zkušenosti jednoznačně potvrzují, že poměrně vysoké procento vojáků z povolání nevykonává činnost v oboru, pro který byli vzděláváni anebo přeškolení. Mohlo by být velmi užitečné, kdyby příslušná armádní centra disponovala fakty, do jaké míry či rozsahu vojenské vysokoškolské specializace jsou adekvátní konkrétním potřebám ČSLA a znala nezbytná kvanta permanentního přeškolení. Podle takto zjištěných skutečností by bylo možné kvalifikovaněji orientovat vyvíjející se oborovou strukturu vojenských vysokých škol a příslušné doškolovací kursy.

Bylo by jistě neobyčejně zajímavé a poučné srovnat stav a vývoj uplatňování vojenských vysokoškolských pracovníků v armádách bratrských socialistických zemí jakož i v ozbrojených silách hlavního potenciálního protivníka.

Nestavím si, ani nechci stavět v této souvislosti vzdušné zámky. Plně chápu onu specifickou váhu zmíněných poža-

deků a neobyčejnou „citlivost“ obdobných vojenských analýz.

Nicméně, pro určité stupně velení a řízení vojenského školství, z hlediska jeho optimální orientace, je nezbytné znát relativní příčiny vysokoškolsky připravovaných, připravovaných vojáků z povolání: podle druhů vojsk, specializací apod.

Materiálně technická základna vojenských odborných škol, jejich optimální rozmístění vzhledem k objektivní tendenci integrace vědy, techniky a praxe

Je nutné mít k dispozici představu o charakteru dislokace vojenských vysokých škol v armádách socialistických zemí, srovnání vojenských nákladů a nákladů na vojenské školství vzhledem k integračním tendencím ve vědě, technice a podnikatelské činnosti. Přitom zejména akcentovat poměry v investičních záměrech, výdajích na techniku a na lidského činitele, v počtech studentů a učitelů, učitelů a pomocných odborných sil, v nákladech na posluchače a jednu vyučovací hodinu, růst kvalifikace pedagogického sboru — s cílem odhalit rezervy, dosáhnout optimálního vyřízení a efektivního využívání kapacit.

V průmyslově rozvinutých zemích se uznává, že vědeckotechnický pokrok se v posledních letech značně zrychluje, časová rozpětí mezi invencemi a inovacemi se zkracují, věda stále více infiltruje do lidských činností, lidmi získané znalosti a dovednosti podstatně rychleji stárnou.

Výměna zkušeností, těsná spolupráce, nezištné předávání vědeckotechnických poznatků a bratrská pomoc mezi socialistickými zeměmi, a tedy i armádami socialistických států, jsou obrovským potenciálním zdrojem akcelerace rozvoje vojenskosti a vojenského školství.

Zmíněný poznatek by neměl být podceňován. Nejenom z aspektu materiálně technické základny vojenské vysoké školy, nýbrž i lidského činitele, tzn. v koncepcích učebně výchovných procesů vytvářet prostor pro obecnější a širší přípravu k povolání, v pracovních procesech místo pro trvalé prohlubování a doplňování znalostí, přeorientaci na nové poznatky a jejich aplikaci, až po změny v povolání.

Kádrové obsazení vojenských vysokých škol

I v podmínkách socialistické armády, obdobně jako v civilní sféře, je profesorský bor rozhodujícím a nenahraditelným prvkem vědeckopedagogické činnosti.

Ekonomika vzdělání v ČSLA by se na určitém stupni svého poznání měla, v úzké součinnosti s ostatními společenskými vědami, kvalifikovaně vyjádřit k optimálnímu využívání jednotlivých kategorií pracovníků na vojenské vysoké škole.

Konkrétně by se měly vědecky zdůvodnit a navrhnout racionální varianty vědeckovýzkumného pedagogického a vojenskoodborného zatížení vojáků z povolání na vojenských vysokých školách. Přitom stanovit, aby rozsah i obsah vědeckovýzkumné a pedagogické a vojenskoodborné činnosti profesorského sboru, vedení školy a civilních zaměstnanců, byl adekvátní materiálním i nemateriálním podmínkám, pracovním a mimopracovním poměrům, aby výsledný efekt jejich činnosti byl v souladu se socialistickými principy rozdělování podle množství a kvality vykonávané práce a byl tedy maximální. Jde zejména o přesnou kodifikaci vědeckopedagogické činnosti na vysokých školách ČSLA, o eliminaci všech nežádoucích, nepotřebných povinností z jejich určujících funkčních činností, jakožto učitelů a vychovatelů. Skutečnost zůstává, že existují v pracovních náplních vědeckopedagogického sboru úkoly, které ubírají nežádoucím způsobem drahocenný pracovní čas, zatěžují pedagogický sbor povinnostmi, které mu vyloženě nepřísluší dělat, řešit, hlásit, plnit administrativní příkazy složek, jež mají zajišťovat chod fakult a kateder, evidovat, kontrolovat, inventarizovat, podílet se apod. Jde také o přiměřené množství pomocných odborných sil. Ekonomika vzdělání, pedagogika, psychologie, sociologie a další by měly určovat vědecky zdůvodněnou a praktickou činnost prověřovanou skladbu všech ostatních pracovních sil školy vůči vědeckopedagogickým pracovníkům.

V souladu s tím by zmíněné vědecké obory měly navrhnout přístupy k zabezpečování růstu kvalifikace učitelů (po všech stránkách jejich činnosti), jakož

i ostatní kritéria, např. podmínky pro harmonický příliv relativně nejpřípravenějších mladých vysokoškolských absolventů do řad stálých vojenských vědeckopedagogických pracovníků.

Vyhodnocení celkové situace na středních odborných školách

Zhodnocení zdrojů uchazečů o studium na vojenských vysokých školách je neodmyslitelnou součástí nosných hledisek, které je nutné brát při strukturálních změnách v úvahu.

V tomto případě by měla být pro příslušná řídicí centra zpracována úvaha, kde byly analyzovány:

- předpokládané kvalifikační záměry na civilním školství a jejich vliv na potřeby vojenského školství;

- výhodnost, případně nevýhodnost existující struktury středních vojenských odborných škol;

- objektivní potřeby odborně politického vlivu a pomoci vojenských vysokých škol vojenským středním školám jako hlavnímu zdroji uchazečů o vojenské vysokoškolské studium;

- hlavní nedostatky kvalifikovaného náboru mladých lidí do vojenských škol spolu s vyhodnocením možných důsledků všech reálně existujících negativů; z dostupných statistických údajů ČSIA vyplývá, že nábor, úbytky ze studia a odchody mladých důstojníků do 35 let u motostřeleckého, tankového a dělostřeleckého oboru jsou již po řadu let vážným problémem;

- postoje a zájmy mladých lidí v ČSLA o vojenskou službu spolu s identifikací s povoláním střední a starší generace vojáků z povolání;

- kvantitativní vývoj odvodních ročníků pro nejbližší koncepční období vojenských škol a vojenských vysokých škol.

Tyto souvislosti zřejmě musíme brát v úvahu při tvorbě oborové struktury vojenského vysokého školství.

Vyhodnocení racionálního a efektivního využívání absolventů vojenských vysokých škol

Dostupné zdroje umožňují zamyslet se nad potřebami seriózního zhodnocení efektivního využívání vojenských vysokoško-

láků. Jde o okruh problémů, které se za prvé zprostředkovaně dotýkají negativních skutečností v doplňování vojenských středních odborných škol, za druhé mají co říci k orientaci oborové struktury vojenských vysokých škol, za třetí navádějí k zamyšlení, do jaké míry při vysokých tempech vědeckotechnického pokroku atd., dochází k morálnímu opotřebování vojenských vysokoškolských specialistů, využívání potenciálních hodnot, které do nich společnost vložila. Konečně mnohé a poučné souvislosti vystoupí na povrch v aspektech materiální a morální zainteresovanosti absolventů vojenských vysokých škol.

Zhodnocení materiální a morální zainteresovanosti

Za socialismu míra rozvoje konečné nevýrobní spotřeby a služeb celou svou tíhou spočívá na úrovni strojové velkovýroby. Materiální zájmy většiny lidí působí jako nejmodernější podněty rozví-

jení ekonomické i neekonomické činnosti. Materiální zájmy vznikají a rozvíjejí se postavením lidí ve výrobních vztazích. Je nevědecké a socialismu velmi škodlivé, dochází-li k ignorování, zastírání či nedoceňování reálně existujících materiálních zájmů, především u vysoce kvalifikovaných specialistů. Zde leží mimochodem jedna z mnoha odpovědí na příčiny „mozkových loupeží“, odlivu techniků a vědců z některých evropských zemí např. do NSR, Švýcarska, USA a jinam.

Respektování materiálních zájmů lidí, adekvátní materiální podněcování v souladu s celospolečenskými zájmy uvolňuje prostor působení morální zainteresovanosti.

Lidé, zabývající se vědeckovýzkumnou a pedagogickou činností, která slouží cílům rozvoje a obrany socialistické společnosti, budou schopni dosahovat maximum vysoce kvalifikovaných výsledků ve své profesi, budou-li optimálně zainteresováni i morálně stimulováni.

Pokusil jsem se vzhledem k možnostem a funkci statě nastínit některé ekonomické souvislosti z oblasti vztahů ekonomika — vzdělávání, akcentovat soudobou úlohu lidského faktoru v ekonomickém pohybu vyspělé socialistické společnosti i ve vojenství.

Skromným cílem bylo přispět některými, i když nutně v mnohém do jisté míry zjednodušenými, názory a poznatky při koncipování analýzy vojenského školství, zejména vojenských vysokých škol, a k orientaci jejich efektivního rozvoje.